

Els reials: la descendència il·legítima de Martí el Jove; la descendència de Joan I; la descendència de Pere el Cerimoniós; la descendència d'Alfons el Benigne; la descendència de Jaume II

Josefina MUTGÉ I VIVES
CSIC. Institució Milà i Fontanals

1. INTRODUCCIÓ

Des dels anys del regnat de Joan I s'havia difós per Catalunya la profecia del franciscà fra Francesc Eiximenis, bisbe d'Elna, expert en astronomia, el qual, en un sermó sobre la relaxació dels costums de l'època, anuncià o, més ben dit, profetitzà que, abans d'acabar-se el segle XIV, quedarien extingides les dinasties de tots els estats d'Europa, menys la de França.¹ Davant d'això, el novembre de l'any 1391, Joan I obligà Eiximenis a cessar les seves predicacions, i el frare obeí. La veritat és, però, que tots els fills mascles dels sobirans catalanoaragonesos es morien. Dels sis fills mascles de Pere el Cerimoniós, tan sols quedaren els dos que el van succeir en el tron: Joan I i Martí l'Humà. Dels tres fills mascles de Joan I, en morir ell, no en deixà cap. Dels tres de Martí l'Humà només restava Martí el Jove, rei de Sicília. Martí el Jove es va casar el 1390 amb Maria I de Sicília. El seu fill, Pere, nascut el 17 de novembre de 1398, morí abans dels dos anys.² Morta també Maria de Sicília, Martí el Jove contragué nou matrimoni el 1402 amb Blanca de Navarra. El fill d'aquest matrimoni, Martí, també morí abans de complir l'any.³

Malauradament, Martí el Jove, únic fill de Martí l'Humà, i sense descendència legítima, perdé la vida el 25 de juliol de 1409, poc després del seu triomf a la batalla de Sanluri. Va morir sobtadament, a conseqüència d'una febre que va contraure a l'illa de Sardenya.⁴ Martí l'Humà, ja molt envellit, tot

1. Francesc EIXIMENIS, *Dotzè llibre del Crestià*, ed. a cura de Curt Wittlin, Girona, Col·legi Universitari de Girona i Diputació de Girona, 1986-2006, cap. 466-473.

2. *Crònica del regnat de Martí I*, transcripció, introducció i notes de Frederic Pau Verrié, Barcelona, 1951, p. 21. Vegeu també Daniel GIRONA LLAGOSTERA, «L'extinció del Casal de Barcelona o capvespre de la nació catalana», a *Homenatge a la memòria del rei Martí: Vè Centenari de la seva mort*, Barcelona, 1910, p. 19-59; Antoni ROVIRA I VIRGILI, *Història nacional de Catalunya*, vol. v, Barcelona, Edicions Pàtria, 1928, p. 425.

3. *Crònica del regnat...*, p. 22; «Cronicó de Pere d'Arenys», frare predicador, a Benedictus Maria REICHERT, *Chronica et chronicorum excerpta historiam Ordinis Predicatorum illustrantia*, Roma, In Domo Generalitia, 1904, p. 79. Vegeu també Daniel GIRONA LLAGOSTERA, «L'extinció del Casal...», p. 19-59; Antoni ROVIRA I VIRGILI, *Història nacional...*, p. 42.

4. Segons Lorenzo Valla, aquesta febre no havia estat causada ni per la calor, ja que la calor forta encara no havia començat, ni per la contaminació de les aigües, ni per la inclemència del temps ni per algun contagi. Martí el Jove es trobava a la flor de la vida. Tanmateix, per un mal presagi, havia estat designat rei abans que el seu pare, com si estigués destinat a morir abans que ell: Lorenzo VALLA, *Historia de Fernando de Aragón*, ed. a cura de Santiago López Moreda, Madrid, Akal, 2002,

i que tan sols tenia cinquanta-un anys, no tenia cap més fill. I a Catalunya regia la llei sàlica, que no permetia regnar a les dones. A partir de llavors, a la Corona catalanoaragonesa es va obrir una fase d'Interregne que va durar dos anys. La profecia d'Eiximenis s'estava acomplint. Certament, s'havia extingit la branca central, però la dinastia catalana no era pas extingida. Amb molt d'encert, Ferran Soldevila, a la seva *Història de Catalunya*,⁵ diu que cal evitar de caure en la inexactitud de molts historiadors —inclosos també els catalans— els quals, en arribar a aquest punt, parlen de l'extinció del Casal de Barcelona, sense perjudici de parlar, tot seguit, dels representants que encara restaven i que tenien drets a la Corona. Quedaven les branques col·laterals: els descendents de Jaume II, d'Alfons el Benigne, de Pere el Cerimoniós i de Joan I, a més de la descendència il·legítima de Martí el Jove.

L'objecte d'aquest estudi és analitzar les diferents persones amb sang reial —per això són anomenats «els reials»— que podien aspirar a la Corona catalanoaragonesa. El Compromís de Casp, pròpiament dit, és estudiat en altres sessions del Congrés.

Sobre el Compromís de Casp s'ha escrit molt, i tots els historiadors que hi han profunditzat, necessàriament, s'han referit als possibles candidats a la Corona, de manera que la mateixa bibliografia del Compromís serveix per a conèixer la història i els drets dels possibles aspirants. Les obres dels grans estudiosos del Compromís de Casp que ens han estat de gran utilitat per a la realització d'aquest treball són les que apareixen a la relació bibliogràfica del final.

Els historiadors que han tractat de l'Interregne coincideixen a dir que la successió a la Corona catalanoaragonesa féu posar en discussió el dret de vuit persones: Jaume, comte d'Urgell; Lluís d'Anjou, també conegut per duc de Calàbria; Alfons de Gandia, Ferran d'Antequera i Frederic de Luna, fill il·legítim de Martí el Jove. Jaume d'Urgell i el duc de Gandia al·legaven que descendien, per línia masculina, de la família reial catalanoaragonesa. En canvi, Lluís d'Anjou i Ferran d'Antequera procedien de la línia femenina. Lluís d'Anjou era fill de Violant, filla de Joan I; Ferran d'Antequera, infant de Castella, era germà del rei de Castella Enric III, i fill d'Elionor, la qual, al seu torn, era filla de Pere el Cerimoniós. Per tant, Ferran d'Antequera era nét de Pere III, per línia femenina, i nebot del rei Martí. Encara al·legaven drets el comte de Prades, germà menor del duc de Gandia; la infanta Isabel, filla de Pere III, potser il·legítima, renunciant al dret en el seu marit, el comte d'Urgell, i el rei de Castella, Joan II, renunciant en el seu oncle, Ferran d'Antequera. En realitat, aquests vuit candidats es reduïren a cinc: Jaume d'Urgell, Lluís d'Anjou, Frederic de Luna, Ferran d'Antequera i el duc de Gandia. La pugna final quedà, com tothom sap, entre Jaume d'Urgell i Ferran d'Antequera.⁶

Comentarem cadascuna d'aquestes branques de sang reial seguint l'ordre que apareix en el títol.

2. LA DESCENDÈNCIA IL·LEGÍTIMA DE MARTÍ EL JOVE: FREDERIC DE LUNA

Ja hem dit que els fills que Martí el Jove havia tingut de Maria I de Sicília i de Blanca de Navarra havien mort essent infants. Tanmateix Martí el Jove, després de la seva mort, deixà dos fills il·legítics:

p. 133, traducció al català de M. T. Ferrer i Mallol, a partir d'aquesta edició; en endavant, sempre citarem Valla per aquesta edició. Vegeu també Jerónimo ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, edició preparada per Ángel Canellas López, Saragossa, CSIC i Institución Fernando el Católico, 1978, llibre x, cap. LXXXVIII; sempre citarem Zurita per aquesta edició.

5. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, Barcelona, Alfa, 1963, p. 547.

6. Lluís DOMÈNECH I MONTANER, *La iniquitat de Casp i la fi del Comtat d'Urgell: Estudi històric-polític*, Barcelona, Llibreria Verdaguier, 1930, p. 42-43.

Frederic i Violant, fills, respectivament, de les sicilianes Tarsia Rizzari i Agatuzza de Pesci. D'aquests dos fills, el que ara ens interessa és Frederic.

L'actuació del rei Martí en els darrers temps de la seva vida demostrà que el candidat per a succeir-lo era el seu nét Frederic, en qui veia la imatge del seu malaguanyat fill Martí. Per això, quan se li aconsellà de contraure noves núpcies amb Margarida de Prades, manifestà que era millor designar com a hereu de la Corona el seu nét Frederic, i s'esforçà a convèncer els seus consellers que era més apte el seu nét per a la successió i govern de la Corona que no pas els fills que esperaven que tindria, els quals ni eren nats ni coneguts, ni hi havia esperança certa que haguessin de néixer.⁷ No tan sols el rei Martí es mostrava partidari que el succeís el seu nét, sinó també el papa Benet XIII. El petit Frederic pertanyia a la mateixa família del papa (recordem que el nom de Benet XIII era Pero Martines de Luna).⁸ El petit Frederic era l'hereu del comtat de Luna i del senyoriu de Sogorb, i l'avi, a petició del seu fill, abans de la seva mort, esdevinguda a Sardenya el 14 d'abril de 1409, ja l'havia legitimat per tal que pogués succeir-lo en cas que Martí el Jove morís sense fills legítims.⁹ A més del testimoni de Lorenzo Valla, Enric Bagué, en el treball titulat «Dos documents sobre l'infant Frederic, fill de Martí de Sicília, i l'afer de la successió»,¹⁰ dóna a conèixer una carta del rei Martí al seu conseller, Pere de Torrelles,¹¹ datada el 20 de febrer de 1410, en la qual el rei dóna a entendre que la seva decisió és nomenar hereu dels seus regnes el seu nét Frederic, malgrat la seva il·legimitat, comptant amb la col·laboració de Benet XIII, de qui era fervent defensor. Per la seva banda, Benet XIII, refugiat a Catalunya, tenia el suport del rei Martí. Però, com és ben sabut, la desitjada legitimitació de Frederic per Benet XIII no es va arribar a produir, amb la qual cosa el rei Martí va morir sense designar successor.

Aquesta afecció del rei Martí pel seu nét, que comportava una desconsideració envers els drets successoris de Jaume d'Urgell, havia de ser fatal per a aquest darrer, perquè convertiria en un problema allò que, en realitat, no ho hauria estat. Les historiadores Francesca Vendrell i Àngels Masià tan sols s'expliquen aquesta manca de visió del rei Martí l'Humà per una debilitat senil per aquell infant, Frederic.¹² Frederic i la seva germana Violant vivien al palau del rei Martí, a Barcelona. Tota la tendresa d'avi es concentrava en aquells dos infants. En les seves cartes, el rei parlava del «gran e cordial amor» vers ells. Els trobava «molt bells infants». Frederic era per al monarca la imatge de Martí de Sicília, mentre que Violant li recordava la reina Maria de Luna.¹³

7. Antoni ROVIRA I VIRGILI, *Història nacional...*, p. 427.

8. La perspectiva d'una possible minoritat en la qual el papa hauria estat el factòtum, no el podia desplaure: Ferran SOLDEVILA, *Història...*, p. 551-552. Aquest historiador fa avinent l'afirmació de Valla segons la qual, quan tot estava a punt per a la legitimitació de Frederic per Benet XIII, el rei Martí fou sorprès per la mort: LORENZO VALLA, *Historia de Fernando...*, p. 146-147 i 150.

9. Valla explica que el rei havia demanat als seus súbdits, amb aflicció, gairebé amb llàgrimes als ulls, que, malgrat la llei promulgada en temps d'Alfons el Benigne, que impedia de regnar els fills il·legítims, per una sola vegada i com un favor a la seva vellesa li permetessin deixar com a hereu el seu nét «i que no exacerbessin el seu dolor amb una nova ferida que s'afegiria a la que havia sofert amb la mort del seu fill». I per a convèncer amb més autoritat, facilitat i honestat, veié que la cosa més convenient era corregir la situació del seu nét, amb l'ajut del papa, i que no seria difícil d'aconseguir-ho i que, un cop obtingut, ningú no s'atreviria a anar contra un rei que intercedia a favor d'algú que ja no era il·legítim: LORENZO VALLA, *Historia de Fernando...*, p. 141-142.

10. Enric BAGUÉ, «Dos documents sobre l'infant Frederic, fill de Martí de Sicília, i l'afer de la successió», *Analecta Sacra Tarraconensia* (Barcelona), vol. XI (1935), p. 323-332.

11. Pere de Torrelles fou el preferit de tots els consellers que tingué Martí l'Humà: Jerónimo ZURITA, *Anales...*, llibre X, cap. XCI.

12. Francesca VENDRELL DE MILLÀS i Àngels MASIÀ DE ROS, *Jaume el Dissortat, darrer comte d'Urgell*, Barcelona, Aedos, 1956, p. 38-39.

13. Daniel GIRONA LLAGOSTERA, *Martí, rey de Sicília, primogènit d'Aragó: Discurs llegit en la Royal Acadèmia de Bones*

En els últims anys de la seva vida i veient pròxima la mort, Martí I recomanà als seus súbdits que tractessin bé Frederic. Però aquestes indicacions de consideració i afecte a Frederic, fetes pel comte rei moribund, no foren ateses. Mort Martí I, el seu nét, que fins llavors havia estat un infant contemplat, fou tractat sense cap consideració i va haver de sentir el menyspreu per la condició del seu naixement.

Tots els estudiosos coincideixen a dir que res no se sap de la trajectòria política de Frederic; en canvi, sí que hi ha constància de la insistència manifestada pels ambaixadors sicilians a endur-se'n Frederic cap a Sicília i proclamar-lo rei i de l'activitat del bisbe de Sogorb, el seu tutor, per a procurar-li els defensors que necessitava davant dels compromissaris.¹⁴ Es donà la circumstància que el bisbe d'Osca, Domènec Ram, el donat de Portaceli, Francesc d'Aranda, i el governador d'Aragó, Gil Roís de Liori, havien sostingut la candidatura de Frederic. I per això, els dos primers, en aparèixer com a compromissaris de Casp, foren recusats per alguns dels pretendents o de llurs partidaris. Tanmateix, tot i que Frederic era un candidat a la Corona, no trobà ningú que volgués defensar la seva causa davant del tribunal de Casp.

3. LA DESCENDÈNCIA DE JOAN I: LLUÍS DE CALÀBRIA

Lluís de Calàbria era fill de Lluís de Nàpols i de Violant, filla de Joan I i de la seva tercera muller, Violant de Bar. És a dir, el nen Lluís de Calàbria era nét de Joan I. El matrimoni entre Violant i Lluís de Nàpols es concertà l'any 1392, bé que Violant no es traslladà a França fins a l'any 1400, regnant ja el rei Martí, el qual obtingué que renunciés a tots els seus drets al tron aragonès, amb el consentiment de la seva mare; a canvi d'aquesta renúncia, la dotà amb la suma de 160.000 florins.¹⁵ Aquests drets foren reivindicats a favor del seu fill, Lluís. En efecte, el 17 de setembre de 1409, va acudir a la cort barcelonina una ambaixada enviada pel rei Lluís de Nàpols,¹⁶ presidida pel bisbe de Coserans. Aquesta ambaixada, sota el pretext de transmetre al rei Martí el condol del rei Lluís per la mort de Martí el Jove i de felicitar-lo pel seu recent matrimoni amb Margarida de Prades, tenia com a veritable objectiu proposar al sobirà catalanoaragonès que, atès que l'herència del regne no pertanyia a Violant, perquè era una dona, sinó al nen Lluís, permetés que la infanta Violant i el seu fill, Lluís de Calàbria, es traslladessin a viure a la cort catalana, a fi que, com a hereu que era de la Corona, es criés dins la casa reial i conegués els seus futurs regnes i els seus costums i lleis. Els pretesos drets de Lluís de Calàbria provenien dels pretesos drets de la seva mare per ser filla de Joan I. L'altra cosa que proposava l'ambaixada era el matrimoni de Frederic de Luna, el nét il·legítim de Martí l'Humà, amb la infanta Violant, germana de Lluís de Calàbria. El rei considerà massa prematura aquella ambaixada, ja que encara no feia ni un mes que s'havia casat, i els acomiadà dient-los que donaria la Corona «a qui li correspongués, segons raó i justícia» («Quod iustum fuerit dabo vobis»)¹⁷. L'historiador Josep M.

Lletres, en la solemnia recepció pública de l'acadèmic electe, Barcelona, Impremta La Renaixensa, 1919, p. 46 i 49; Daniel GIRONA LLAGOSTERA, *Itinerari del rey En Martí (1396-1410)*, Barcelona, Slenrich y Cie., 1916; Ferran SOLDEVILA, *Història...*, p. 553; Francesca VENDRELL DE MILLÀS i Àngels MASIÀ DE ROS, *Jaume el Dissortat...*, p. 38.

14. Manuel DUALDE SERRANO i José CAMARENA MAHIQUES, *El Compromiso de Caspe*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1971, p. 71.

15. Manuel DUALDE SERRANO i José CAMARENA MAHIQUES, *El Compromiso...*, p. 69.

16. Hem d'aclarir, però, que, en aquests anys, el regne de Nàpols era una entelèquia perquè eren els dos pontífexs els qui disposaven del país com volien: Manuel DUALDE SERRANO i José CAMARENA MAHIQUES, *El Compromiso...*, p. 69.

17. El rei reproduïa les paraules de la paràbola de l'Evangelí de Sant Mateu (Mateu 20,1-16), segons la qual un propietari contractava diferents grups de jornalers per anar a treballar a la seva vinya tot dient-los precisament aquestes mateixes paraules: «quod iustum fuerit dabo vobis». Aquesta ambaixada es troba comentada per tots els historiadors del Compromís de Casp.

Madurell, ja fa anys, el 1946,¹⁸ va donar a conèixer un seguit de cartes trameses per la reina Violant de Bar, des del palau reial de Valldaura, després del traspàs del rei Martí, adreçades a les principals autoritats civils i eclesiàstiques dels regnes de la Corona d'Aragó donant suport al seu nét —tal com ho solia fer aquesta sobirana quan volia obtenir una cosa que desitjava molt.

4. LA DESCENDÈNCIA DE PERE EL CERIMONIÓS: FERRAN DE TRASTÀMARA

Ara ens hem de traslladar a la Corona de Castella. El rei de Castella, Enric II, anomenat «el de las Mercedes», tot just ascendit al tron, volia establir una aliança amb la Corona catalanoaragonesa, ja que l'havia ajudat a triomfar en la lluita contra el seu germanastre Pere I el Cruel. L'any 1375 va casar el seu primogènit i hereu de la Corona, el príncep Joan, amb Elionor, filla de Pere el Cerimoniós i, malgrat que el Cerimoniós procurà per tots els mitjans que la seva filla, en casar-se amb el castellà, renunciés a tot possible dret que li pogués correspondre respecte del tron dels seus avantpassats, no ho pogué obtenir, a causa de l'oposició que hi presentava Joan I. D'aquest matrimoni van néixer tres fills: els mascles foren Enric, que fou rei de Castella amb el nom d'Enric III «el Doliente»; Ferran, que seria rei de la Corona d'Aragó, i una noia, Elionor, el naixement de la qual causà la mort de la seva mare.

Ferran, infant d'Antequera, va néixer el 30 de novembre de 1380. Era, per tant, de la mateixa edat de Jaume II d'Urgell. El seu pare el dotà amb els títols de duc de Peñafiel, comte de Mayorga i senyor de Lara, a més de 400.000 maravedisos de renda anual sobre el tresor reial. Quan el rei de Castella morí, li deixà en testament les viles de Medina del Campo i d'Olmedo, quan morís Constança, filla de Pere el Cruel, llocs de gran importància estratègica. Als tretze anys el casaren amb Elionor d'Alburquerque, filla de l'infant Sanç de Castella, coneguda com «la Rica Hembra». Per aquest matrimoni va rebre els títols de comte d'Alburquerque i de Ledesma i senyor de Castro i d'Haro, amb dominis a la regió de Las Cinco Villas, al baix Tormes i a Extremadura. Els seus dominis formaven una faixa gairebé ininterrompuda de territoris que, migpartint la Corona castellana, s'estenien des de les fronteres d'Aragó i Navarra fins a les de Portugal.¹⁹ Com a conseqüència dels seus triomfs a la guerra contra els musulmans granadins, rebria el títol d'infant «d'Antequera», amb el qual és conegut correntment. Els seus contemporanis el descriuen com una persona de mitjana estatura, pell molt blanca, aire senyorívol i aspecte intel·ligent, que sabia captar la simpatia de les persones que el voltaven.²⁰

En els darrers temps de la vida del rei Martí, certament, l'infant Ferran estava ocupat en la guerra contra els sarraïns, però —segons testifica Valla i segons consta també en la carta que el rei Martí adreçà al seu confident Pere de Torrelles, de la qual ja hem parlat— poc després o gairebé simultàniament a l'ambaixada de Nàpols, arribaren al rei Martí ambaixadors de part de Ferran de Castella amb intencions similars i interessant-se per l'herència de la Corona catalanoaragonesa, però van rebre del rei catalanoaragonès la mateixa resposta: que faria allò que fos just.²¹ Tanmateix tot això demostra,

Vegeu també Florenci JANER, *Examen de los sucesos y circunstancias que motivaron el Compromiso de Caspe y juicio crítico de este acontecimiento y de sus consecuencias en Aragón y en Castilla*, Madrid, Real Academia de la Historia, 1855, p. 8; Ramón MENÉNDEZ PIDAL, «El Compromiso de Caspe, autodeterminación de un pueblo (1410-1412)», pròleg al vol. xv de Ramón MENÉNDEZ PIDAL (dir.), *Historia de España*, Madrid, 1964, p. xx.

18. Josep M. MADURELL MARIMON, «La reina Violante de Bar y el pleito sucesorio de la Corona de Aragón», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* (Barcelona), vol. xix (1946), p. 205-224.

19. Jaume VICENS VIVES, *El segle xv: Els Trastàmars*, Barcelona, Vicens Vives, 1969, p. 71-74.

20. Manuel DUALDE SERRANO i José CAMARENA MAHIQUES, *El Compromiso...*, p. 64-65.

21. Enric BAGUÉ, «Dos documentos...», p. 323-332. García de Santa María (Álvar GARCÍA DE SANTA MARÍA, *Crónica de Juan II de Castilla*, ed. a cura de Juan de Mata Carriazo Arroquia, Madrid, Real Academia de la Historia, 1982, cap. 134) també

si més no, que el castellà no era tan aliè a l'afer de la successió a la Corona d'Aragó, encara en vida del rei Martí, com alguns autors han suposat.

Quan s'esdevingué el traspàs del rei Martí, l'infant Ferran encara estava dedicat a la guerra contra els musulmans i no s'ocupà de forma immediata de la seva aspiració al tron. Però, el 30 de setembre de 1410, tan sols sis dies després que la plaça d'Antequera caigués en les seves mans, redactà un document segons el qual declarava que acceptava ser l'hereter de la Corona catalanoaragonesa, per ser el parent més pròxim al sobirà.²² Signà treves amb el rei de Granada i, lliure de les obligacions de la Reconquesta, constituí una comissió de savis en dret, clergues i laics, per tal que estudiessin el seu dret i el dels altres pretendents a la Corona d'Aragó.²³ A aquesta situació, hi havia donat peu, en certa manera, el rei Martí quan, poc abans de morir, manifestà que la Corona havia de ser per a aquell al qual en justícia li correspongués. Ferran d'Antequera també tenia el suport de Benet XIII. Ferran Soldevila considera, tanmateix, que es produïren dos fets que invalidaven els drets de Ferran d'Antequera a la Corona catalanoaragonesa; un d'aquests fets era que els drets d'Elionor, la filla del Cerimoniós, no els heretava Ferran, sinó més aviat el seu nebot el rei Joan II de Castella, i l'altre fet era que Pere el Cerimoniós havia exclòs les dones de la successió.²⁴

El cronista Àlvar García de Santa María, a la *Crónica de Juan II*, es refereix a una invitació que, durant el setge d'Antequera, l'infant Ferran rebé del rei Martí per a tractar de l'herència de la Corona catalanoaragonesa, invitació que Soldevila²⁵ i Vicens Vives²⁶ situen dins de la línia d'actuacions del rei Martí encaminades a buscar un rival al comte d'Urgell i fer inevitable la designació del seu nét. Així, doncs, Ferran d'Antequera se situà a l'expectativa, actuant amb una gran astúcia. Primer es podia conformar a treure el millor partit d'una decisió contrària, com ho fou el pacte convingut amb Lluís de Calàbria segons el qual cada pretendent es comprometia a rebre de l'altre 150.000 florins en cas de resultar exclòs del tron,²⁷ però ara la situació havia canviat, i encara es féu més favorable a Ferran d'Antequera arran de l'assassinat de l'arquebisbe de Saragossa pels partidaris del comte d'Urgell.²⁸

Com és ben sabut, el gran defensor i panegirista de Ferran d'Antequera va ser Lorenzo Valla, que visqué al segle xv. En la seva *Historia de Fernando de Aragón* justifica sempre la glòria adquirida per Ferran en la lluita contra els musulmans per avalar-lo com el candidat més ben situat per a ser disig-

---

es fa ressò d'aquesta ambaixada, però la relaciona amb la petició que fa del regne de Sicília, no se sap amb quin fonament. Vegeu Ramón MENÉNDEZ PIDAL, «El Compromiso de Caspe...», p. XIX-XX i nota 20: els ambaixadors Fernán Gutiérrez de Vega, reboter major, i Juan González de Azevedo, doctor en lleis i oïdor de l'Audiència Reial, anaren a presència del rei Martí «a le conortar e todavia los ynviava por saber del reyno si le pertenesçia de derecho». Vegeu també Jerónimo ZURITA, *Anales...*, llibre X, cap. LXXXIX.

22. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, llibre XI, cap. IX.

23. A la *Crónica de Juan II de Castilla* (cap. 149), s'hi llegeix que tots aquests juristes, lletrats, canonistes i teòlegs es reuniren i estudiaren la qüestió, però, al final, «todos los que fueron ayuntados fallaron que si el dicho rey don Martín muriese sin aver fijo natural legítimo, que pertenesçia al dicho Infante la corona real de los reynos e tierra de Aragón. E por ende el dicho Infante acordó de se ver en Çaragoça con el dicho rey don Martín de Aragón su tío; tanto que a Dios pluguiese que saliese de tierra de moros».

24. Ferran SOLDEVILA, *Història...*, p. 549.

25. Ferran SOLDEVILA, *Història...*, p. 558-560.

26. Jaume VICENS VIVES, *El segle xv...*, p. 82.

27. Lluís DOMÈNECH I MONTANER, *La iniquitat...*, p. 157; Ferran SOLDEVILA, *Història...*, p. 383.

28. Ferran SOLDEVILA, *Història...*, p. 584-586. Comenta aquest esdeveniment a partir de la documentació editada per Pròsper de Bofarull i Mascaró, a la *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. I, Barcelona, 1947, i de les versions ofertes per diferents cronistes com Alpartil (Martín de ALPARTIL, *Cronica actitatorum temporibus Benedicti XIII*, Paderborn, F. Schönningh, 1906, p. 201), Valla (Lorenzo VALLA, *Historia de Fernando...*, p. 152-153) i Zurita (Jerónimo ZURITA, *Anales...*, llibre XI, cap. XXXII).

nat rei de la Corona d'Aragó. El que sí que és cert és que Ferran d'Antequera, acostumat a la política castellana, en què la jurisdicció i l'economia dels reis no tenien els obstacles que trobaven a Aragó, creia que el monarca havia de tenir total independència política i econòmica, la qual cosa repercutiria en benefici dels seus súbdits.²⁹ Són diversos els retrats de Ferran d'Antequera, però la major part han pres les faccions de les medalles que Pisanello encunyà a Nàpols en temps d'Alfons el Magnànim. En opinió de Dualde i de Camarena, és possible que el més autèntic sigui el que apareix en una miniatra que el representa amb la seva muller i els seus fills (Enric, Ferran i Elionor), però la seva mida reduïda impedeix de veure'n bé les faccions.³⁰

5. LA DESCENDÈNCIA D'ALFONS EL BENIGNE: JAUME D'URGELL³¹

La branca dels Urgell es remunta a l'època comtal, a la descendència de Guifré el Pilós. En un principi fou la branca col·lateral masculina del tronc central de Barcelona. El fill segon del comte de Barcelona, Borrell II, anomenat Ermengol I, va iniciar la gloriosa dinastia dels Ermengols, que regiren el comtat d'Urgell des del 992 fins al 1209, data de la mort d'Ermengol VIII, el qual deixà els seus estats a la seva filla Aurembiaix, una nena de pocs anys; això va donar lloc a una crisi en el comtat que va durar un quart de segle, durant el qual foren els comtes de Cabrera els qui senyorejaren el comtat d'Urgell. Va ser en aquell moment quan la monarquia i, més concretament, Jaume I féu un gran esforç per acabar amb la independència del comtat d'Urgell, incorporant-lo a la Corona, però en aquell moment encara no fou possible. Caldria esperar prop d'un segle més per a assolir-ne la incorporació.

Entre els anys 1236 i 1314, el comtat fou regit per la segona dinastia comtal, representada per tres generacions i que va durar prop d'un segle. Ermengol X, mort el 1314, en el seu testament designà hereva universal la seva neboda Teresa d'Entença, casada amb l'infant Alfons (Alfons I d'Urgell) fill de Jaume II, que seria després Alfons el Benigne. Teresa d'Entença va morir l'octubre de 1327, i havia instituït hereu del comtat el seu marit i, en defecte seu, el seu segon fill Jaume, perquè l'hereu Pere (el qui seria Pere el Cerimoniós) es reservava a destins més alts. El 2 de novembre moria Jaume II i Alfons, comte d'Urgell, esdevenia el rei Alfons III de Catalunya i IV d'Aragó, dit el Benigne (1327-1336) i, per això, aquest designava el seu fill Jaume com a comte d'Urgell, amb el qual començava la segona nissaga comtal urgellenca, que no duraria més de tres generacions i que estaria formada per Jaume I, Pere I i Jaume II el Dissortat. Jaume el Dissortat, últim comte d'Urgell, fou desposseït del comtat per Ferran I d'Antequera.

El primer dels segons comtes d'Urgell fou Jaume I d'Urgell (1328-1347), que tan sols tenia vuit anys en el moment en què el seu pare va esdevenir Alfons III de Catalunya i IV d'Aragó. Tanmateix el comtat seguí governat per Alfons fins a la majoria d'edat del seu fill (1334). Així, doncs, la casa de Barcelona ja s'havia establert al comtat d'Urgell en la persona del fadrister, Jaume. Poc abans de la

29. Manuel DUALDE SERRANO i José CAMARENA MAHIQUES, *El Compromiso...*, p. 65-66.

30. Manuel DUALDE SERRANO i José CAMARENA MAHIQUES, *El Compromiso...*, p. 66.

31. La font més important sobre el comtat d'Urgell, la constitueix l'obra de Dídac de MONFAR I SORS, *Historia de los Condes de Urgel*, a *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. 9-10, Barcelona, 1852-1853. Un resum de la història del comtat d'Urgell, l'ofereix Eduardo CORREDERA GUTIÉRREZ, *Noticia de los condes de Urgel*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1973. Per a la figura de Jaume el Dissortat, a més de tot el que en diuen els historiadors en tractar del Compromís de Casp, és interessant l'obra ja citada de Francesca VENDRELL DE MILLÀS i Àngels MASÍÀ DE ROS, *Jaume el Dissortat...*: els capítols II i III són els que ens serveixen per a aquest treball, p. 25-92. Vegeu també Domènec CARROVÉ i VIOLA, *Jaume d'Urgell, el Dissortat*, Balaguer, Arts Gràfiques Romeu, 1968, i l'obra anònima *La fi del comte d'Urgell*, a cura de Xavier de Salas Bosch, Barcelona, 1931.

mort d'Alfons el Benigne, Jaume I d'Urgell es va casar amb Cecília, filla del comte de Comenge. D'aquest matrimoni nasqué Pere I d'Urgell (1347-1408). Pere tenia pocs anys en morir el seu pare i, fins que no va arribar a la majoria d'edat, la seva mare, Cecília de Comenge, va administrar el comtat.

Pere va mantenir sempre l'amistat amb el rei Cerimoniós i fou coetani de Joan I i de Martí l'Humà, en temps del qual va haver de fer front a la invasió del comte de Foix, que aspirava a l'herència de Joan I.

El comte Pere es casà dues vegades. La primera (1363) amb Beatriu, filla del comte Hug Folc de Cardona i Blanca d'Aragó (filla de l'infant Ramon Berenguer). D'aquest matrimoni no hi hagué successió. Més tard, es casà amb Margarida, filla del marquès de Montferrat. Margarida de Montferrat era néta del rei Jaume de Mallorca per banda de mare i, per banda de pare, era besnéta de l'emperador bizantí Andrònic. D'aquest matrimoni van néixer alguns fills, entre els quals el qui seria el darrer dels comtes d'Urgell, Jaume II d'Aragó i de Montferrat, dit el Dissortat.³² Jaume II d'Urgell contragué matrimoni amb Isabel, filla de Pere III i de Sibila de Fortià, germana, per tant, del rei Martí.³³ Isabel estava ricament dotada, de tal manera que Jaume II acumulà un patrimoni que el convertia en el primer magnat del país.³⁴

Jaume II el Dissortat (1380-1412), el darrer dels comtes d'Urgell i també el darrer representant per línia masculina legítima de la nissaga pairal catalana, tenia uns trenta anys quan va morir el seu pare. Havia viscut bastant allunyat de la cort. Era de temperament tímid, malgrat la seva corpulència física. Era afeccionat a la caça. Rebé una instrucció ben remarcable. El casament amb la seva cosina Isabel el convertí en cunyat del rei Martí. Però, entre l'esponsalici i el casament, és a dir, entre els anys 1405 i 1407, Jaume d'Urgell deixà el seu aïllament i es va barrejar amb les faccions nobiliàries que commovien el regne d'Aragó. Tot i que l'havia disgustat en alguna ocasió, el rei Martí el va nomenar lloctinent d'Aragó el 28 de juliol de 1408 i el confirmà en el càrrec el 9 d'abril de 1409. Jaume tenia la missió de posar pau a les bandositats existents en aquest regne, però els aragonesos hi veieren, més que cap altra cosa, un no gaire antic bel·ligerant i, davant la seva oposició, el rei revocà el nomenament. Al cap d'un mes de la mort de Martí el Jove, el 25 d'agost de 1409, el rei el va tornar a nomenar per al càrrec a més de conferir-li l'ofici de procurador i governador general de tots els seus regnes i terres, amb la qual cosa el declarava successor. Era una declaració tàcita del reconeixement de la seva condició d'hereu de la Corona. Però, el monarca, portat de l'afecte pel seu nét natural, Frederic de Luna, a qui volia legitimar, va canviar de parer i d'actitud envers el comte d'Urgell. Quan, un any abans de la seva mort, el rei Martí va contraure segones núpcies, es decidí per Margarida de Prades,

32. Santiago SOBREQÜÉS VIDAL, *Els barons de Catalunya*, Barcelona, Vicens Vives, 1957, p. 154-157. Altres fills d'aquest matrimoni foren Joan, que heretà la baronia d'Entença; Elionor, que morí essent encara nena, en olor de santedat; Cecília, casada amb Bernat IV de Cabrera, i Elisabet, monja a Sixena. Joan morí el 1410, sense fills, i les baronies retornaren al seu germà gran, Jaume (Santiago SOBREQÜÉS VIDAL, *Els barons...*, p. 267 nota 40).

33. El matrimoni se celebrà a la seu de València el 29 de juny de 1407. «En l'any de MCCCCVII, a xxviii de juny, féu noces don Jaume de Urgel ab la infanta dona Isabel, doncella, filla del rey en Pere e germana del rey en Martí; e hoy missa en la seu de València, e féu nosces en lo real, ab molt gran honor e solemnitat e festes»: *Dietari del capellà d'Anfós el Magnànim* (Melcior MIRALLES), introducció, notes i transcripció de Josep Sanchis Sivera, València, F. Vives Mora, 1932, p. 94.

34. Jaume II d'Urgell posseïa: a Catalunya, el comtat d'Urgell (llevat del marquesat de Camarasa), el vescomtat d'Àger, les baronies de Cervelló i Sant Vicenç dels Horts, les viles de Granollers (venuda el 1410 a Ramon de Torrelles), Caldes de Montbui i Piera; al regne de València, Xàtiva, Alboraiç, Setaigües, Benibonet, Bunyol i Mecastre; a Aragó, la baronia de Fraga-Penyalba, Vallobar, part de l'herència de Ferran, la baronia d'Antillón i, després de la mort del seu germà Joan el 1410, la baronia d'Entença, també a Aragó. Encara s'hi podien afegir, bé que pertanyien a la seva mare, la ciutat d'Aque, a la Llombardia, i les viles de Castelló de Farfanya i Algerri, que Pere d'Urgell havia deixat a la vídua: Santiago SOBREQÜÉS VIDAL, *Els barons...*, p. 157 i nota 41.

en lloc de Cecília d'Urgell, germana de Jaume, per no enaltir encara més el comte.³⁵ I donà algunes disposicions per tal d'impedir que el comte d'Urgell prengués possessió dels càrrecs que li havien estat conferits. Ja és sabut que Martí l'Humà morí sense designar successor.

Tots els historiadors que han estudiat el Compromís de Casp intenten explicar-se les conseqüències que hauria pogut tenir la designació de Jaume d'Urgell com a lloctinent d'Aragó i governador general dels regnes i terres, i les que, en realitat, tingué. Si bé és cert que aquests càrrecs el situaven molt a prop de la Corona, també el portaren a intervenir en les lluites de bàndols que hi havia a Aragó i això fou la causa del seu fracàs.³⁶

Francesca Vendrell i Àngels Masià resumeixen, amb molt d'encert, el caràcter i les circumstàncies de Jaume d'Urgell:

El comte Jaume d'Urgell, físicament, sembla que era d'una gran estatura, abrivat de forces, però moralment pecava d'una certa irresolució ultrabondadosa, estava avesat a aguantar molt, ja des de la seva juvenesa, potser per la influència de la seva mare Margarida de Montferrato, dama excessivament imperativa que eixalà des d'un principi la lliure espontaneïtat del nostre comte. A més, les petites friccions que tingué amb el rei Martí i els seus secretaris, que arribaven a regatejar-li el títol de Jaume d'Aragó, tot plegat féu el nostre comte víctima d'un complex d'amargor i de defalliment, minvant-li l'urc que les circumstàncies li demanaven. En aquest aspecte, el comte Jaume d'Urgell fou el revers de la medalla del seu contrincant Ferran d'Antequera; a més, alguna tara impolítica del seu període de governador li alienà la simpatia del poderós bàndol aragonès dels Urrea i de l'arquebisbe Fernández de Heredia, la qual cosa fou fatal per a la seva candidatura.³⁷

L'assassinat de l'arquebisbe Fernández de Heredia a mans de l'urgellista Antoni de Luna fou certament explotada pels enemics del comte d'Urgell, tot i que ell no hi havia tingut art ni part.³⁸

Cal tenir en compte també que la relació de Jaume d'Urgell amb el papa Joan XXIII, el del Concili de Pisa, el va enemistar amb alguns dels seus seguidors, tots partidaris de Benet XIII, i també amb aquest i amb molts eclesiàstics.

6. LA DESCENDÈNCIA DE JAUME II: ALFONS DE GANDIA I JOAN DE PRADES

La descendència de Jaume II com a aspirant a la Corona es concretava en les figures d'Alfons de Gandia i de Foix, dit el Vell, i amb Joan de Prades, tots dos néts, per línia masculina, de Jaume II i fills de Pere d'Empúries i de Ribagorça.

Comencem per Alfons de Gandia i de Foix, el Vell, primer duc de Gandia i primer marquès de Villena. Alfons de Gandia va morir el mateix any de la celebració del Compromís de Casp, el 1412, però el seu fill, Alfons de Gandia i d'Arenós, besnét de Jaume II, heretà els drets successoris del seu pare.

Efectivament, Alfons el Vell fou un dels candidats presos en consideració durant l'Interregne que seguí la mort sense hereus de Martí l'Humà. Fou el primer a presentar les seves al·legacions per a

35. Una altra candidata a contraure matrimoni amb Martí l'Humà fou Beatriu de Portugal, protegida de Ferran d'Antequera. Notícia aportada per José Luis MARTÍN, «Fernando de Antequera y el Compromiso de Caspe: ¿una incorporación a España?», *Espacio, Tiempo y Forma* (Madrid), vol. 13 (2000), p. 163, nota 2, a partir de Gutierre Díez de Games, *El Victorial, crónica de don Pero Niño, conde de Buelna*, edició i estudi de Juan de Mata Carriazo, Madrid, 1940, p. 300.

36. Ferran SOLDEVILA, *Història...*, p. 558-563; Ramón MENÉNDEZ PIDAL, «El Compromiso de Caspe...», p. xxxiii-xxxv.

37. Francesca VENDRELL DE MILLÀS i Àngels MASIÀ DE ROS, *Jaume el Dissortat...*, p. 64.

38. Ferran SOLDEVILA, *El Compromís de Casp (Resposta al Sr. Menéndez Pidal)*, 2a ed., Barcelona, Rafael Dalmau, 1971, p. 76-77.

succeir el monarca davant dels Consells de València i Barcelona, tot i tenir més de setanta-cinc anys.³⁹ Si l'afer s'allargava excessivament, les seves possibilitats de ser ni tan sols un veritable candidat quedarien en no res. I així fou, en efecte, ja que la mort li arribà, com hem dit, el 1412, just a temps d'impedir que Alfons fos una de les alternatives reals en la decisió de Casp. A més de la seva edat, el duc de Gandia tenia també en contra la manca de suports suficients, la força d'alguns dels altres rivals i la situació caòtica de la seva senyoria. La seva candidatura fou gairebé testimonial.

S'ha publicat una llarga biografia d'Alfons el Vell, escrita per Jaume Castillo Sáinz.⁴⁰ Alfons va néixer el 1332 i, des de molt jove, intervingué en els problemes del regnat de Pere el Cerimoniós. Destacà en la guerra civil castellana fins al punt que Enric de Trastàmara demanà al sobirà aragonès que li permetés de tenir-lo com a inseparable company d'armes. Mentre era al servei del Trastàmara fou pres a la batalla de Nájera i portat a França. Va haver de pagar un rescat per obtenir la seva llibertat. En compensació de tot aquest ajut, Joan I de Castella li va concedir el marquesat de Villena i Alfons prengué part, al costat del castellà, en la batalla d'Aljubarrota, en la qual perdé la vida el seu fill Pere. Alfons el Vell fou, així mateix, un dels regents de la Corona de Castella durant la minoria d'Enric III, però les desavinences personals foren la causa que Enric III el desposseís del títol de marquès de Villena i del de conestable de Castella, que també ostentava.⁴¹

Intervingué també en els assumptes del regne de València, especialment en els bàndols, i no aconseguí apaivagar les lluites.⁴²

Martí l'Humà, que l'apreciava, li concedí el títol de duc de Gandia. Era aquesta la primera vegada, a la Corona catalanoaragonesa, que es concedia el títol de duc a una persona que no era fill de rei. Va residir de manera gairebé permanent en el seu palau de Gandia. Els seus títols i estats el convertiren en un dels nobles més poderosos de tota la Corona catalanoaragonesa. Mort Alfons el Vell, el seu fill, Alfons de Gandia i d'Arenós, va heretar els drets a la Corona, per bé que el seu parentiu amb el rei Martí era un grau inferior al del seu pare. L'any 1402, Alfons de Gandia havia estat designat lloctinent a Aragó, per tal de posar fi a les bandositats d'aquell regne, però no se'n va sortir.⁴³ És interessant de remarcar que, en la sentència de Casp, l'arquebisbe de Tarragona considerà que Alfons de Gandia i d'Arenós tenia els mateixos drets a la Corona que el comte d'Urgell, ja que tots dos eren legítims descendents per línia masculina dels reis d'Aragó i que a un d'ells pertanyia la Corona, i calia, per tant, escollir aquell que fos més útil a la república.⁴⁴ No tingué descendents i els seus estats tornaren a mans del rei el 1424. Enric de Villena, el famós literat i pretès alquimista, nét d'Alfons el Vell, fou el darrer supervivent mascle i legítim de la casa de Barcelona i va morir el 1434.⁴⁵

Com ja hem dit, hi havia encara un descendent de Jaume II per línia masculina que podia aspirar a l'herència de Martí l'Humà. Era Joan de Prades i de Foix, germà d'Alfons de Gandia, el Vell, fill també de Pere d'Empúries i de Ribagorça i nét, així mateix, de Jaume II per línia masculina. Pere d'Empúries i de Ribagorça va ser també comte de Prades, per permuta amb el seu germà Ramon Berenguer.⁴⁶

Pere de Prades fou un dels col·laboradors més eficients de Pere III el Cerimoniós. L'any 1354,

39. Ferran SOLDEVILA, *Història...*, p. 577.

40. Jaume CASTILLO SÁINZ, *Alfons el Vell, duc reial de Gandia*, Gandia, CEIC Alfons el Vell, 1999, p. 151-153.

41. Manuel DUALDE SERRANO i José CAMARENA MAHIQUES, *El Compromiso...*, p. 61.

42. Manuel DUALDE SERRANO i José CAMARENA MAHIQUES, *El Compromiso...*, p. 61.

43. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, llibre x, cap. LXXV; Ferran SOLDEVILA, *Història...*, p. 522.

44. Ferran SOLDEVILA, *Història...*, p. 610.

45. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, llibre XIV, cap. XXII; Ferran SOLDEVILA, *Història...*, p. 612.

46. Santiago SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els altres barons de Catalunya i el Compromís de Casp*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1968, p. 27; Ferran SOLDEVILA, *Història...*, p. 547.

quan el rei va marxar a Sardenya, li deixà la lloctinència general dels seus regnes. Pere de Prades tingué un paper decisiu en els afers de Castella, Mallorca, Sardenya i amb el Pontificat.

Després de la mort de la seva esposa, va prendre l'hàbit de Sant Francesc al convent de Barcelona per a començar una nova etapa en la seva vida, però no va abandonar la política. Va reeixir a convèncer el papa Urbà V de deixar Avinyó i retornar a Roma, bé que per poc temps, ja que la lluita de les faccions romanes l'obligà a retornar a Avinyó. Es defineix com a diplomàtic, cortesà, guerrer, savi i místic. Morí en olor de santedat el 1381.

Pere de Prades tingué quatre fills. Per al tema que ens ocupa, ens interessa fixar-nos en dos: Alfons, marquès de Villena i duc de Gandia, de qui ja hem parlat, i Joan. Quan, el 1381, Pere de Prades morí essent ja molt ancià, el seu segon fill, Joan, tenia vint-i-cinc anys. De les qualitats que hem mencionat del pare (diplomàtic, cortesà, guerrer, polític, savi, místic, poeta i sant), no sembla pas que ni Joan de Prades ni el seu germà Alfons n'haguessin heretat gaires. Això no obstant, Joan de Prades fou, com havia estat el seu pare, un servidor fidel i eficient del rei Pere III, cosí seu, si bé cap a la darrerria del regnat la seva resistència a accedir al casament de la seva filla Timbor amb el germà de la reina Sibila de Fortià el va enemistar amb el vell monarca. Joan de Prades es distancià, doncs, de la cort, però aviat la mort del rei i l'entronització del seu fill Joan I el retornaren al favor reial. Tant ell com els seus fills destacaren en la defensa del país (contra la invasió armanaguesa) i en els fets d'armes.⁴⁷

Cal tenir en compte que de les dues candidates a casar-se amb el rei Martí després de la mort de Martí el Jove —Cecília d'Urgell i Margarida de Prades—, fou elegida la segona, filla de Pere de Prades. Algú ha volgut veure en aquesta preterició de Cecília, germana del comte Jaume d'Urgell, el desig per part del rei Martí de no enfortir la influència del comte.⁴⁸ Amb aquest matrimoni, Joan de Prades reforçava els seus lligams amb la casa reial. A més, el rei Martí volia casar el seu nét natural, Frederic de Luna, amb Violant, una altra néta de Joan de Prades, cosa que no es va dur a terme.⁴⁹

En el moment de la mort del rei Martí, Joan de Prades, home de gran longevitat, igual que el seu germà Alfons, era gairebé un octogenari. Atesa aquesta edat avançada es pot comprendre la seva actitud vacil·lant i contradictòria en la polèmica de l'Interregne. Tanmateix la mort de l'arquebisbe de Saragossa el 8 de juny de 1411 a mans dels urgellistes aragonesos d'Antoni de Luna feia donar un tomb decisiu a la qüestió successòria. Un nou candidat apareix ara a primera fila i s'endurà la victòria: Ferran de Castella, amic personal del comte de Prades, o, més ben dit, era Joan de Prades qui havia estat amic del pare de Ferran, el rei castellà Joan I.

Prosseguint la història de Joan de Prades, cal recordar que l'octubre del 1411 va intentar treure partit de la seva particular situació d'antiga amicitat amb el regne de Castella i, cap a l'octubre d'aquell any, tot aprofitant que les tropes castellanques ja havien començat a envair Catalunya, potser sense cap intenció política, cercà l'ajut de l'infant castellà per a poder retenir en el seu poder els llocs de la seva muller Sança Eiximenis d'Arenós, que s'havia divorciat d'ell. Per fortuna, el Parlament català, aquest cop, va obrar ràpidament i va amenaçar el comte de Prades per tal que no tirés endavant el seu pro-

47. Totes aquestes dades procedeixen de Santiago SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els altres barons...*, p. 27-28.

48. Lorenzo VALLA, *Historia de Fernando...*, p. 133-134; Ferran SOLDEVILA, *Història...*, p. 555. Sembla, però, també que els metges consideraren Margarida més apta per a tenir descendència: Ferran SOLDEVILA, *Història...*, p. 555, nota 29. Sobre Margarida de Prades, vegeu Fèlix DURAN I CANYAMERES, *Margarida de Prades*, Barcelona, 1956; Eufemià FORT I COGUL, *Margarida de Prades*, Barcelona, 1960.

49. Santiago SOBREQÜÉS, *Els altres barons...*, p. 28. Sobrequés comenta que si aquest darrer matrimoni s'hagués celebrat, l'ancià comte de Prades hauria estat avi de dues reines: Margarida, filla del seu fill Pere, que n'era com a muller de Martí el Vell, i Violant, filla del seu fill Jaume, com a esposa de Frederic (Santiago SOBREQÜÉS, *Els altres barons...*, p. 29).

jecte il·legal. El comte de Prades, davant d'aquesta comminació, va desistir del seu intent i va posar-se a les ordres del Parlament (26 d'octubre de 1411).⁵⁰ Podia semblar que el comte de Prades seria partidari de Ferran de Castella, però no fou pas així. Encara més: després de la mort del seu germà Alfons de Gandia, esdevinguda el 5 de març de 1412, presentà la seva pròpia candidatura a la successió del rei Martí pel fet de ser l'únic fill supervivent de l'infant Pere, o l'únic nét mascle de Jaume II, mentre que el seu nebot, fill d'Alfons de Gandia, n'era besnét. Però la candidatura del comte de Prades no tingué cap consideració. Ni tan sols va figurar a la relació d'aspirants que encapçalava el vot dels compromissaris del dia 24 de juny. Això vol dir que no fou considerat candidat.

El comte de Prades va morir l'any 1414. Els seus dos fills l'havien precedit en el sepulcre i cap d'ells no havia deixat fills. L'herència dels Prades va recaure, no sense dificultats, en Joana, la més gran de les filles de l'hereu.⁵¹

Amb Joan de Prades finalitza la semblança dels «reials».

7. CONSIDERACIONS FINALS

Recollint les consideracions dels estudiosos de l'Interregne, hem de dir que el problema de la successió no raïa en la falta de descendents, perquè de descendents per línies col·laterals no en mancaven, com hem vist; el problema estava en no haver estat designat un successor. El 31 de maig de 1410, Martí l'Humà moria sense haver indicat de forma clara qui hauria de succeir-lo. Les seves consultes sobre si el successor podia ser designat lliurement pel monarca entre els membres de la família reial i, en cas afirmatiu, si podia designar el seu nét Frederic, tampoc no foren aclarides. Per dret consuetudinari i pel testament de Pere el Cerimoniós, a Catalunya regia la llei sàlica que exclouïa del govern les dones. Per consegüent, Lluís de Calàbria, fill de Violant, filla de Joan I, i la descendència d'Elionor, filla de Pere el Cerimoniós, n'eren exclosos. De tota manera, al llarg de la història medieval, es pot comprovar que l'acceptació o no de la llei sàlica depenia dels interessos de cada moment. No quedava tampoc clar si el grau de parentiu es referia a Martí l'Humà o havia de remuntar-se als seus antecessors. Segons el criteri que s'adoptés, variava l'ordre dels candidats: si la referència es feia a Martí l'Humà, els qui tenien més dret eren Lluís de Calàbria i Joan II de Castella, nebots de segon grau de Martí, i si el parentiu s'establí amb altres monarques, Ferran d'Antequera era nét de Pere el Cerimoniós, Alfons de Gandia era nét de Jaume II i Jaume d'Urgell besnét d'Alfons el Benigne. Recordem, però, que Alfons de Gandia va morir abans que es reunissin els compromissaris de Casp i el seu fill, que en recollí els drets, ja era besnét de Jaume II.

La descendència legítima masculina d'Alfons el Benigne era representada per Jaume II, comte d'Urgell, casat, com ja hem dit, amb la infanta Isabel, germana de Martí l'Humà. Com hem vist, Martí l'Humà l'havia designat lloctinent en el regne d'Aragó el 15 de juny de 1408 i, sobretot, governador general de tots els regnes i terres (25 d'agost de 1409), títols i funcions reservats a l'hereu de la Corona i que, abans de morir, ostentava Martí el Jove.⁵² Aquests càrrecs el convertien en el candidat

50. Ferran Soldevila comenta aquest fet amb les paraules següents: «El qui es presta a la maniobra no és solament un dels més alts personatges del Principat: és un magnat de sang reial, amb més drets a la Corona que Ferran d'Antequera mateix: el comte de Prades era nét del rei Jaume II»; Ferran SOLDEVILA, *Història...*, p. 589, nota 55, en la qual cita els doc. 232 i 233 del vol. II de la *Colecció de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*.

51. Vegeu Santiago SOBREQÜÉS VIDAL, *Els altres barons...*, p. 40-42.

52. Antoni de BOFARULL I BROCA, *Història crítica (civil i eclesiàstica) de Catalunya*, vol. v, Barcelona, Juan Aleu y Fugarull, 1876, p. 122; Ferran SOLDEVILA, *Història...*, p. 569-560.

més ben situat, amb trenta anys d'edat, enfront dels infants Lluís de Calàbria o Frederic de Luna, que tan sols tenien vuit i sis anys, respectivament.

Tanmateix molts autors coincideixen a dir que les intencions del rei Martí eren unes altres: ell, en el seu fur intern, volia que el succeís el seu nét Frederic, comte de Luna, fill natural de Martí el Jove i de la siciliana Tarsia Rizzari. Com ja hem explicat, per a dur a terme aquest projecte, tenia la col·laboració del papa Luna.

En els darrers temps de la seva vida, Martí l'Humà era perfectament conscient del problema successori que es produiria després de la seva mort i concebé la idea de convocar una assemblea de representants de totes les terres de la Corona, aptes i experts, els quals havien d'examinar el problema en el seu aspecte jurídic i dictaminar qui tenia millor dret al tron en el cas de morir el monarca sense fills.⁵³ Volia saber si podia designar successor el seu nét Frederic i també volia saber si el grau de parentiu s'havia de considerar en la seva persona o remuntar-se a generacions anteriors. És a dir, que aquesta qüestió preocupava molt el rei, però, com és ben sabut, no va arribar a fer res.⁵⁴ Sembla que els representants mai no es reuniren, ni tan sols foren designats. Llavors va elegir una comissió formada pel sant pare i deu doctors. Aquesta comissió, de la qual Martí l'Humà parla en la seva carta a Pere de Torrelles, podia ser favorable al seu nét, però tampoc no es constituí. Contra el parer d'un bon nombre d'historiadors, entre els quals Soldevila, que consideren que amb això el rei Martí donava llargues a la qüestió per tal de poder legitimar el seu nét i així designar-lo successor, Miret i Sans ho desmenteix.⁵⁵ Jerónimo Zurita crida l'atenció sobre la incertesa que ja dominava el rei Martí en el moment en el qual atorgà testament, encara en vida del seu fill, el rei de Sicília, pel que fa a qui havia de succeir-lo en els seus regnes, si es donava el cas que Martí el Jove el premorís sense descendència. Tanmateix llavors no féu cap menció de les línies col·laterals, representades per Alfons de Gandia, Joan de Prades i Jaume d'Urgell, tots ells descendents legítims de la casa reial per línia masculina.⁵⁶

El fet és que el 31 de maig de 1410 el rei moria sense haver designat successor ni haver solucionat res. Tan sols estigué d'acord, moments abans de morir, a pronunciar aquell «hoc», és a dir, que el que ell volia era donar la Corona a qui en justícia li corresponia, tal com ja ho havia dit als ambaixadors de Lluís de Nàpols.⁵⁷ Quedava, doncs, el camí obert a la lluita entre els qui hi podien tenir dret. Quant a l'infant Ferran d'Antequera, de cap manera es mostrava aliè a aquest afer de la successió a la Corona catalanoaragonesa, sinó que envià ambaixadors a Aragó per fer-se ben bé càrrec de la situació. Mal-

53. Antoni ROVIRA I VIRGILI, *Història nacional...*, p. 428.

54. Aquesta disposició reial de convocar una reunió fou aportada per l'historiador Giménez Soler (Andrés GIMÉNEZ SOLER, «Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras*, vol. VII), però ni Tomic ni Zurita ni Monfar no la mencionen. Per això, en alguna publicació, com en la reedició del *Compendi d'Història de Catalunya* de Prat de la Riba, s'ha produït una confusió entre la convocatòria d'un grup de juristes i la convocatòria d'un parlament amb poder per a decidir la successió, en vida del rei. El monarca es reservava el dret de decidir per ell mateix la seva successió tot demanant, però, consell a homes eminents dels seus reialmes; vegeu Antoni ROVIRA I VIRGILI, *Història nacional...*, p. 432.

55. Miret (Joaquim MIRET I SANS, «El darrer rei de la Casa de Barcelona», a *Homenatge a la memòria del rei Martí: Vè Centenari de la seva mort*, cicle de conferències al Centre Excursionista de Catalunya, Barcelona, 1912, p. 14-15) diu literalment: «Si aquestes afirmacions fossin exactes, el rei Martí haguera representat una indigna comèdia al manifestar tant gran desig per la constitució de la junta encarregada d'estudiar la qüestió; y esta simulació y falsía eren totalment impròpies del caràcter bondados, honest y recte del darrer monarca català.»

56. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, llibre XI, cap. II.

57. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, llibre X, cap. XCI, i llibre XI, cap. II. Jaume Vicens comenta que les recerques fetes per Daniel Girona i per Ferran Soldevila concorden a suposar que aquella acta en la qual es manifestà la voluntat del rei Martí era apòcrifa. Fou un hàbil triomf del partit català antiurgellista que dirigia Guerau Alemany de Cervelló, governador general, i que patrocinava el patriciat urbà de Barcelona, representat pel conseller Ferrer de Gualbes: Jaume VICENS VIVES, *El segle XV...*, p. 79.

grat que els cronistes castellans com Álvaro García de Santa María ponderen els drets de Ferran d'Antequera i la predilecció que tenia el rei Martí envers ell en el moment de la seva mort, era el darrer dels candidats a fer valer els seus drets; en els primers moments tan sols hi havia dos aspirants: Jaume d'Urgell i Lluís de Calàbria, però una successió d'esdeveniments, en especial l'assassinat de l'arquebisbe de Saragossa García Fernández de Heredia en mans d'Antoni de Luna, partidari de Jaume d'Urgell, canviaren la situació de tal manera que, en el moment de reunir-se els compromissaris de Casp, Ferran d'Antequera es convertí en l'«únic rei possible».

Quant al nen Frederic, el qual —tal com hem dit més amunt—, mentre va viure el rei Martí havia estat un infant contemplat, fou tractat sense cap consideració i va haver de sentir el menyspreu per la condició del seu naixement. Era un candidat a la Corona i no trobà «qui representés els seus drets ni per caritat de Déu» davant del tribunal de Casp.⁵⁸

BIBLIOGRAFIA

- ALPARTIL, Martín de. *Cronica actitatorum temporibus Benedicti XIII Pape*. Paderborn: F. Schöningh, 1906. («Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte»; 12). Una altra edició amb motiu del *Sexto centenario de la elección papal de don Pedro Martínez de Luna (Aviñón, 28 septiembre 1394)*. Edició i traducció a cura de José Ángel Sesma Muñoz i María del Mar Agudo Romeo. Saragossa: Diputación General de Aragón. Departamento de Educación y Cultura, Centro de Documentación Bibliográfica Aragonesa, 1994.
- BAGUÉ, Enric. «Dos documents sobre l'infant Frederic, fill de Martí de Sicília, i l'afer de la successió». *Analecta Sacra Tarraconensia* [Barcelona], vol. XI (1935), p. 323-332.
- BERTRAN ROIGÉ, Prim. *Consideraciones en torno al Compromiso de Caspe*. Cicle de conferències organitzat pel Real Cuerpo de la Nobleza. Barcelona, 2003, 23 p.
- BOFARULL I BROCÀ, Antoni de. *Història crítica (civil y eclesiàstica) de Catalunya*. Vol. IV-V. Barcelona: Juan Aleu y Fugarull, 1876-1878.
- CARRERAS I CANDI, Frederic. «Bellesguard, real sitio de Martín I». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* [Barcelona], vol. I/2 (1901), p. 55-65.
- CARROVÉ I VIOLA, Domènec. *Jaume d'Urgell el Dissortat*. Balaguer: Arts Gràfiques Romeu, 1968.
- CASTILLO SÁINZ, Jaume. *Alfons el Vell, duc reial de Gandia*. Gandia: CEIC Alfons el Vell, 1999.
- Cortes de los Antiguos Reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña*. Vol. VIII-IX. Madrid: Real Academia de la Historia, 1896-1922.
- Crònica del regnat de Martí I*. Transcripció, introducció i notes de Frederic Pau Verrié. Barcelona: Asociación de Bibliófilos de Barcelona, 1951.
- «Cronicó de Pere d'Arenys», frare predicador. A: REICHERT, Benedictus Maria. *Chronica et chronicorum excerpta historiam Ordinis Predicatorum illustrantia*. Roma: In Domo Generalitia, 1904.
- DOMÈNECH I MONTANER, Lluís. *La iniquitat de Casp i la fi del Comtat d'Urgell: Estudi històric-polític*. Barcelona: Llibreria Verdager, 1930.
- DUALDE SERRANO, Manuel. *Continuidad y legitimidad en la crisis de una monarquía*. Madrid: Pueyo, 1948.
- «(La) plenitud política de la Corona de Aragón: el Compromiso de Caspe». *Arbor* [Madrid], vol. xxx-xxxii (1948).
- DUALDE SERRANO; MANUEL; CAMARENA MAHIQUES, José. *El Compromiso de Caspe*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, 1971.
- EIXIMENIS, Francesc. *Dotzè llibre del Crestià*. Ed. a cura de Curt Wittlin. Girona: Col·legi Universitari de Girona: Diputació de Girona, 1986-2006
- GARCÍA DE SANTA MARÍA, Álvaro. *Crónica de Juan II de Castilla*. Ed. a cura de Juan de Mata Carriazo y Arroquia. Madrid: Real Academia de la Historia, 1982.

58. Daniel GIRONA LLAGOSTERA, *Martí, rei de Sicília...*, p. 51; Ferran SOLDEVILA, *Història...*, p. 551 i nota 12.

- GIMÉNEZ SOLER, Andrés. «Don Jaime de Aragón, último Conde de Urgel». *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras* [Barcelona], vol. VII (1901), p. 127-443.
- GIRONA LLAGOSTERA, Daniel. *Itinerari del rey En Martí (1396-1410)*. Barcelona: Slenrich y Cie., 1916.
- «L'extinció del casal de Barcelona o capvespre de la nació catalana». A: *Homenatge a la memòria del rei Martí: Vè Centenari de la seva mort*. Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya, 1910, p. 19-59.
- *Martí, rei de Sicília, primogènit d'Aragó: Discurs llegit en la Reial Acadèmia de Bones Lletres, en la solemnia recepció pública de l'acadèmic electe*. Barcelona: Impremta La Renaixensa, 1919.
- JANER, Florenci. *Examen de los sucesos y circunstancias que motivaron el Compromiso de Caspe y juicio crítico de este acontecimiento y de sus consecuencias en Aragón y en Castilla*. Madrid: Real Academia de la Historia, 1855.
- MACDONALD, Inez Isabel. *Don Fernando de Antequera*. Oxford: The Dolphin Book, 1948.
- MADURELL MARIMON, Josep M. «La reina Violante de Bar y el pleito sucesorio de la Corona de Aragón». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras* [Barcelona], vol. XIX (1946), p. 205-224.
- MARTÍN, José Luis. «Fernando de Antequera y el Compromiso de Caspe: ¿una incorporación a España?». *Espacio, Tiempo y Forma: Revista de la Facultad de Geografía e Historia* [Madrid], vol. 13 (2000): *Estudios en memoria del profesor Antonio Antelo Iglesias*, p. 161-176.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón. «El Compromiso de Caspe, autodeterminación de un pueblo (1410-1412)». Pròleg al vol. XV de Ramón MENÉNDEZ PIDAL (dir.). *Historia de España*. Madrid: Espasa Calpe, 1964.
- [MIRALLES, Melcior]. *Dietari del capellà d'Anfós el Magnànim*. Introducció, notes i transcripció de Josep Sanchis Sivera. València: F. Vives Mora, 1932.
- MIRET I SANS, Joaquim. «El darrer rei de la Casa de Barcelona». A: *Homenatge a la memòria del rei Martí: Vè Centenari de la seva mort*. Cicle de conferències al Centre Excursionista de Catalunya. Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya, 1912.
- «La mort del rei Martí». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* [Barcelona], vol. X (1910), p. 281-287.
- MONFAR I SORS, Dídac de. *Historia de los Condes de Urgel*. A: *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. 9 i 10 (1853).
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *Història nacional de Catalunya*. Vol. V. Barcelona: Edicions Pàtria, 1928.
- SALAS BOSCH, Xavier de (ed.). *La fi del comte d'Urgell*. Barcelona: Barcino, 1931.
- SOBREQUÉS VIDAL, Santiago. *Els altres barons de Catalunya i el Compromís de Casp*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1968.
- *Els barons de Catalunya*. 3a ed. Barcelona: Vicens Vives, 1970.
- SOLDEVILA, Ferran. *El Compromís de Casp (Resposta al Sr. Menéndez Pidal)*. 2a ed. Barcelona: Rafael Dalmau, 1971.
- *Història de Catalunya*. 2a ed. Barcelona, Alpha, 1963. [Reimpressió en un sol volum].
- TOMIC, Pere. *Històries e conquestes dels Reys d'Aragó e comtes de Barcelona*. Barcelona, 1886.
- VALLA, Lorenzo. *Historia de Fernando de Aragón*. Ed. a cura de Santiago López Moreda. Madrid: Akal, 2002. [Traducció al català i selecció de textos per Maria Teresa Ferrer i Mallol]
- VENDRELL DE MILLÀS, Francesca; MASIÀ DE ROS, Àngels. *Jaume el Dissortat, el darrer comte d'Urgell*. Barcelona: Aedos, 1956.
- VICENS VIVES, Jaume. *El segle XV: Els Trastàmars*. Barcelona: Vicens Vives, 1969.
- ZURITA, Jerónimo. *Anales de la Corona de Aragón*. Ed. preparada por Ángel Canellas López. Saragossa: CSIC: Institución Fernando el Católico, 1978-1986, llibres X-XI.